

ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ
ПРОЕКТ "РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ"

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
(ВИТЯГ)

РЕКОМЕНДОВАНО ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

**ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ
ПРОЕКТ “РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ”**

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
(ВИТЯГ)**

**РЕКОМЕНДОВАНО ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ**

М. КИЇВ – 2017

ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКЦІЄЮ:

Щепоткіної Валентини Володимирівни, судді Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретаря судової палати у кримінальних справах, кандидата юридичних наук;

Слуцької Тетяни Іванівни, начальника відділу забезпечення діяльності заступника Голови та секретаря судової палати Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, кандидата юридичних наук, заслуженого юриста України

ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ВИДАННЯ:

Агаян Ашот Казаросович, радник з юридичних питань проекту *«Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»*

Валентина Павлівна Кузьменко — заступник начальника відділу науково-методичного забезпечення підготовки суддівського корпусу Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол № 5 від 20 грудня 2016 року.)

ЗМІСТ

Скорочення

Підготовка та видання

ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ (ТРЕНЕРІВ)

Принципи навчання дорослих

Цілі, очікувані результати навчального курсу «Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»

Інструкція та нотатки для фасилітатора

Використання навчально-методичного посібника

ЧАСТИНА 2. СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ «ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ»

Програма тренінгу

Модуль 1. Міжнародні стандарти у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх

Цілі, структура модуля, процедура проведення

Практичне завдання

Додаткові матеріали до теми

Модуль 2. Огляд вітчизняного законодавства. Загальні засади здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх

Цілі, структура модуля, процедура проведення

Практичне завдання

Додаткові матеріали до теми

Модуль 3. Особливості судового контролю слідчим суддею на стадії досудового розслідування та судового провадження щодо неповнолітніх в суді першої інстанції

Цілі, структура модуля, процедура проведення

Практичні завдання

Додаткові матеріали до теми

Модуль 4. Особливості призначення покарання. Звільнення від відбування покарання з випробуванням щодо неповнолітніх

Цілі, структура модуля, процедура проведення

Практичне завдання

Додаткові матеріали до теми

Модуль 5. Звільнення від кримінальної відповідальності або покарання

Цілі, структура модуля, процедура проведення

Практичні завдання

Додаткові матеріали до теми

Модуль 6. Застосування примусових заходів виховного характеру

Цілі, структура модуля, процедура проведення

Практичні завдання

Додаткові матеріали до теми

Додаткові практичні завдання для закріплення навчального курсу

ЧАСТИНА 3. ОЦІНКА ЗМІСТУ ТА РІВНЯ ПРОВЕДЕННЯ ТРЕНІНГУ

СКОРОЧЕННЯ

КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
Пекінські правила	Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила»)
Конвенція про права дитини	Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року.
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
постанова Пленуму ВСУ №5	постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року №5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх»
постанова Пленуму ВСУ №2	постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року №2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру»
постанова Пленуму ВССУ № 13	постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 року № 13 «Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод»
лист ВССУ (рекомендаційні роз'яснення)	лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 липня 2013 року «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх» Рекомендаційні роз'яснення (інформаційний лист) Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.12.2016 р. «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх», затверджені рішенням зборів суддів
ЗУ	закон України
ст.	стаття

ПІДГОТОВКА ТА ВИДАННЯ

Цей навчально-методичний посібник для викладачів, тренерів з навчального курсу *«Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»* розроблений в рамках спільної ініціативи Національної школи суддів України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, проекту технічної допомоги *«Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»*, який реалізовується Агрітім Канада Консалтинг за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади.

Посібник призначений для практичного використання в навчанні (тренінгах, семінарах) суддів, уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. У ньому розкрито усі особливості здійснення кримінальних проваджень за участю неповнолітньої особи із урахуванням норм кримінального та кримінального процесуального законодавства України, а також загальновизнаних міжнародних норм та стандартів у сфері юстиції щодо неповнолітніх.

Підготовка матеріалів посібника здійснювалась робочою групою суддів та експертів під керівництвом Національної школи суддів України.

Склад робочої групи з розробки навчального курсу:

- **Кузьменко Валентина Павлівна** – заступник начальника відділу науково-методичного забезпечення підготовки суддівського корпусу Національної школи суддів України, суддя Верховного Суду України у відставці;
- **Бахарєва Ганна Миколаївна** – старший науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення підготовки суддівського корпусу Національної школи суддів України;
- **Мищенко Станіслав Миколайович** – суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у відставці;
- **Щепоткіна Валентина Володимирівна** – суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у кримінальних справах;
- **Слуцька Тетяна Іванівна** – начальник відділу забезпечення діяльності заступника Голови та секретаря судової палати Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- **Стефанів Надія Степанівна** – суддя Апеляційного суду Івано-Франківської області;
- **Кишакевич Лев Юрійович** – суддя Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області;
- **Станковська Галина Адольфівна** – суддя Апеляційного суду Чернівецької області;
- **Роберт Лютс**, прокурор, радник проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»
- **Ашот Агаян**, радник з юридичних питань проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні».

ЧАСТИНА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ (ТРЕНЕРІВ)

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

«Non scholae, sed vitae discimus – Вчимося не для школи, а для життя»

Сенека Анней Луцій

Представлений курс навчання структуровано за частинами і модулями, виходячи з логіки даної тематики та враховуючи, що у рамках андрагогічної моделі навчання (навчання для дорослих) слухачі прагнуть до негайного застосування отриманих знань і вмінь, щоб стати більш компетентними при вирішенні будь-яких професійних питань (проблем) під час здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Курс навчання побудовано на основі розвитку певних аспектів компетенції тих, хто навчається (суддів), й орієнтовано на вирішення їхніх конкретних професійних завдань. Завдання тренера (викладача) зводиться до надання допомоги практикуючому слухачеві (професійному судді) у придбанні, підтвердженні та оновленні необхідних для нього знань, вмінь, навичок і особистісних якостей.

Основною метою тренінгу для дорослих є надання допомоги учневі у виявленні, систематизації, формалізації особистого досвіду, корегуванні і доповненні його знань

У зв'язку з цим під час проведення тренінгу (навчання) тренеру (викладачеві) слід враховувати, що для того, щоб успішно навчати вже підготовлених фахівців, необхідно не просто добре володіти матеріалом, а й важливо мати внутрішню харизму, бути безумовним авторитетом і лідером у групі, генерувати нові ідеї, що привертають і утримують увагу аудиторії. Слід враховувати, що вони, будучи особистостями, які сформувалися та реалізувалися, ставлять перед собою конкретні цілі навчання. У зв'язку з цим вони потребують зміни пріоритетності методів навчання. А тому замість традиційної академічної лекційної методології навчання впроваджується інтерактивна методологія у форматі тренінгів, яка передбачає застосування сучасних засобів передачі знань шляхом використання міні-лекцій, роботи в малих групах, обговорень, дискусій, роботи з фліп-чартами та клікерами, моделюванням судових засідань, аналізом типових судових справ (кейсів), з використанням відеофільмів, розробка сценаріїв до яких та виконання ролей досить часто здійснюється самими розробниками навчальних курсів. Отже, використовуються такі форми навчання, коли суддя є не просто слухачем, а дійовою особою, залученою в навчальний процес.

Доросла людина володіє професійним та життєвим досвідом, знаннями, уміннями, навичками, які мають бути використані в процесі навчання. В даному випадку мова йде також про принцип оновлення досвіду і особистих установок.

Особливості планування процесу навчання дорослих. Планування здійснюється у процесі навчання кожного, хто навчається, і за активної участі того, хто навчається. Важливим аспектом у системі навчання дорослих є створення умов для реалізації процесу навчання, зокрема фізичних, психологічних і навчально-методичних. Так, створення фізичних умов передбачає наявність приміщень, що відповідають цілям навчання і кількості учасників навчального процесу, для організації самого процесу навчання та відпочинку. Саме виходячи з цих міркувань, у даному курсі запропонована програма тренінгу. При навчанні дорослих необхідно, аби розміщення робочих місць було таким, щоб ті, хто навчається, могли вільно спілкуватися як із тренером (викладачем), так і між собою.

Крім того, суттєву роль для навчання дорослих відіграють науково-методичні матеріали. Їх розробка базується на принципах науковості, доступності, системності та послідовності. Ключовою особливістю навчально-методичних матеріалів для навчання дорослих є їх зорієнтованість на самостійну діяльність тих, хто навчається, що ставить певні вимоги до змісту та оформлення цих матеріалів. Матеріали представленого курсу не є сталими та потребують постійного, з огляду на зміни в законодавстві, судовій практиці, в тому числі й практиці ЕСПЛ, корегування.

Особливості навчання дорослих. Працюючи з дорослою аудиторією, слід враховувати особливості протікання психічних процесів у цієї категорії учнів:

УВАГА:

- у дорослих людей об'єм об'єктів, що запам'ятовується, становить у середньому від 6 до 11, про що слід пам'ятати, підбираючи матеріал;
- переключення з одного виду діяльності на інший відбувається більш продуктивно, якщо нове завдання цікаве для аудиторії. Практичні завдання мають зацікавлювати аудиторію, тоді підсвідомо виникатиме новий інтерес до наступної теми та, відповідно, нового завдання;
- концентрація уваги відбувається успішніше, якщо застосовуються прийоми підтримання емоційного фону (гумор, афоризми, крилаті вислови), інформація, яка носить актуальний характер, а також використовуються різні канали сприйняття.

ПАМ'ЯТЬ:

- при подачі матеріалу слід враховувати «ефект краю» або «ефект першого враження», коли інформація, яка прозвучала на початку і в кінці пояснення, запам'ятовується краще, ніж та, яка надається в середині викладу;
- варто пам'ятати і про такі властивості психіки дорослої людини: запам'ятовується краще та інформація, яка не має закінченої дії, так званий «ефект Зейгарник». Вченими був проведений експеримент, у ході якого випробуваним давали виконувати завдання, і в певний момент експериментатор роботу переривав, нібито відбувалися випадкові накладки. Після закінчення експерименту випробуваного просили назвати ті завдання, які він виконував. У результаті виявилось, що робота, яка була перервана, запам'ятовувалася вдвічі краще, ніж та, яку вдалося завершити.

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ:

- ефективність засвоєння матеріалу підвищується, якщо його поділено на кілька занять, кожне з яких триває не більше 1,5 год.;
- слід враховувати етапи працездатності дорослої людини: на початку тренінгу до 20 хв. відбувається «включання» в роботу, тому матеріал повинен бути досить полегшений для сприйняття. Далі слідує фаза максимальної працездатності, яка триває 30–40 хв. Наступні 30 хв. відбувається спад активності, увага слабшає, запам'ятовування відбувається менш продуктивно. На цій стадії доцільно враховувати вищенаведені приписи щодо концентрації уваги. Останні 10 хв. характеризуються виснаженням психічних процесів, однак, пам'ятаючи про «ефект краю», на цьому відрізку роботи слід повторити все викладене на тренінгу, що допоможе краще засвоїти матеріал.

ЦІЛІ, ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ»

В попередньому підрозділі вже зазначалось, що **основною метою даного навчального курсу** є надання допомоги слухачеві (професійному судді та працівникові апарату суду) у виявленні, систематизації, формалізації особистого досвіду, корегуванні та доповненні його знань із питань здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.

З огляду на основну мету можна виділити навчальні цілі курсу – надання практичних порад та рекомендацій щодо особливостей кримінальних проваджень стосовно неповнолітніх з метою забезпечення:

- ефективною участі останніх у кримінальних провадженнях як на стадії досудового розслідування, так і судового провадження кримінальних проваджень щодо неповнолітніх;
- врахування їх психологічних та інтелектуальних відмінностей;
- правильного розуміння та застосування національного законодавства та норм міжнародного права, які спрямовані на досягнення найкращих інтересів неповнолітніх з урахуванням принципу їх реабілітації та перевиховання в подальшому;
- здійснення належного вибору, застосування чи звільнення від застосування заходів примусу як на етапі досудового і судового провадження, так і після завершення останнього, з урахуванням вікових особливостей правопорушника.

Очікувані результати полягають у тому, що учасники тренінгу удосконалять навички:

- визначення і пошуку джерел інформації;
- правильного використання під час розгляду кримінальних проваджень зазначеної категорії принципів міжнародного права та практики ЄСПЛ як джерел права в Україні;
- врахування факторів, які мають забезпечити розгляд провадження протягом розумного строку;
- забезпечення:
  1. ефективною участі неповнолітніх у кримінальних провадженнях;
  2. розуміння неповнолітнім своїх прав та обов'язків у кримінальному провадженні;
  3. реального права на захист;
- усвідомлення того, що покарання за вчинений злочин неповнолітній особі:
  1. має поступатися меті реабілітації та відновного правосуддя у відносинах з неповнолітнім правопорушником;
  2. призначається виключно у випадку неможливості звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та покарання;
  3. має бути необхідним і достатнім для виправлення і перевиховання неповнолітнього правопорушника тощо.

ІНСТРУКЦІЯ ТА НОТАТКИ ДЛЯ ФАСИЛІТАТОРА¹

1. Під час керування роботою фасилітатор має впевнитись, що слухачі чітко розуміють мету і завдання роботи в малих групах, регламент роботи. Якщо необхідно, слід повторити вказівки, перефразувати чи повторно сформулювати запитання.
2. Роль фасилітатора – сприяння навчанню шляхом стимулювання обговорення між слухачами, а не надання готових відповідей на запитання чи виступ в ролі експерта.
3. Необхідно скеровувати роботу так, щоб надати можливість висловитись кожному з учасників малої групи.
4. Перш ніж розпочати роботу в малих групах, фасилітатору необхідно переглянути фабулу справи та підготувати нотатки у вигляді запитань (нотатки розроблені до кожного із завдань навчального курсу та розміщені після відповідей на завдання).
5. Перед початком роботи фасилітатору слід упевнитись, що всі учасники знайомі між собою. Це зніме напруження та полегшить спілкування між слухачами.
6. Фасилітатор стежить за часом та спрямовує дискусію групи в русло фабули справи.
7. Фасилітатор повинен уникати відповідей на запитання учасників малої групи для того, щоб не стримувати процес навчання. Краще переадресувати запитання іншим учасникам малої групи.
8. Завдання фасилітатора – спрямувати роботу групи на жваве обговорення кількох можливих варіантів відповідей на поставлене запитання, а не на пошук правильної відповіді чи вирішення завдання. Не обов'язково, щоб кожен із учасників погодився з позицією іншого. Мета роботи в малих групах – надати можливість кожному учаснику висловити та обґрунтувати своє бачення.
9. У разі якщо фасилітатор помітив, що група пропускає важливий момент, необхідно звернути на це увагу запитанням до слухачів.
10. Для динамічної роботи всієї групи фасилітатор ставить відкриті запитання. Відкриті запитання (наприклад: Що ви думаєте? Що це нам дає? Як ви можете аргументувати своє твердження? Як це стосується фабули справи?) потребують узагальнення та обґрунтування відповіді.
11. Під час робочого процесу фасилітатор не повинен дозволяти одній особі домінувати, а надати можливість висловитися кожному учаснику групи.
12. Потрібно визначити особу, яка доповідатиме в якості спікера під час обговорення результатів роботи малої групи.
13. За кілька хвилин до завершення фасилітатор просить групу зосередитись на висновках обговорення.

---

¹ Фасилітатором є фахівець, який не зацікавлений у підсумках обговорення, не представляє інтереси жодної з груп-учасників і не бере участі в обговоренні, але несе відповідальність за якісне виконання завдань

ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ПОСІБНИКА

Цей навчально-методичний посібник розроблений відповідно до навчального курсу *«Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»* для викладачів (тренерів), з урахуванням специфіки слухача – професійного судді, уповноваженого зборами суддів конкретного суду для розгляду даної категорії проваджень. Специфіка слухача, наявність професійного досвіду, ґрунтовних знань є основою змістовного навантаження посібника. Саме з урахуванням його особливостей здійснено підбір матеріалів для практичних занять; систематизовано джерела права із обраної теми; на основі узагальнення судової практики, виявлених під час її аналізу помилок та недоліків розроблено лекційний матеріал.

Структурно посібник складається з **3 (трьох) частин**.

Частина 1 присвячена загальним положенням курсу. У ній проаналізовано: принципи навчання дорослих, пізнання яких допоможе викладачеві розуміти аудиторію, ефективно працювати з нею, максимально досягаючи бажаних результатів для кожної зі сторін; основна мета та цілі, а також очікувані результати навчального курсу; останній розділ цієї частини присвячений використанню навчально-методичного посібника, що допоможе викладачеві швидко орієнтуватися в його змісті.

В **частині 2** посібника запропонована вже апробована програма тренінгу, яка й стала основою для розробки посібника. Також ця частина навчально-методичного посібника містить конспект занять. Конспект занять складається з 6 (шести) окремих тем, які послідовно розкривають навчальний курс *«Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»*. Змістовно теми містять вказівки на особливості, акцентуючи увагу на проблемах, які наявні в судовій практиці, та передбачаючи шляхи їх вирішення. З огляду на те, що теми за своїм змістом пересікаються між собою, викладачеві однієї теми слід володіти матеріалом з інших тем для повного розуміння курсу та з метою недопущення повторів під час викладу матеріалу.

В змісті матеріалів занять є посилання на номер слайду, який відповідає тій чи іншій озвученій тезі.

Крім того, до кожного з модулів додані матеріали для практичних завдань. Поряд із завданнями містяться правильні відповіді на них, а також нотатки для фасилітаторів, що допомагають роботі в малих групах. До кожного модуля надані додаткові матеріали з означеної теми (витяги з рішень ЄСПЛ, міжнародних документів, національного законодавства, постанов пленумів ВСУ та ВССУ, правових позицій ВСУ та ВССУ тощо). Даний підрозділ потребує систематичної перевірки щодо чинності посилань, а тому обов'язково ревізується викладачем (тренером).

Для здійснення оцінки змісту, рівня проведення тренінгу на тему *«Особливості здійснення кримінальних проваджень щодо неповнолітніх»* та з метою його удосконалення слухачами заповнюється анкета-опитування анонімного характеру (**частина 3** посібника).

ПОВНА ВЕРСІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ПОСІБНИКА ПЕРЕДАНА НАЦІОНАЛЬНІЙ ШКОЛІ СУДДІВ УКРАЇНИ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

РЕКОМЕНДОВАНО ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Проект
Реформування
Системи
Кримінальної Юстиції щодо
Неповнолітніх в
Україні

Alberta
Government

ПУБЛІКАЦІЯ РОЗРОБЛЕНА ЗА ПІДТРИМКИ МІНІСТЕРСТВА МІЖНАРОДНИХ СПРАВ КАНАДИ

Canada